

Панфілов Ю.І.

Наукові підходи до визначення структури психологічної сумісності членів малих груп.

Постановка проблеми та її актуальне значення.

Однією із найважливіших умов ефективної сумісної діяльності, про що свідчить вивчення життєдіяльності малих груп є психологічна сумісність. Психологічна сумісність як складне соціально-психологічне явище визначає взаємодоповнення, оптимальну єдність і непротирічність психологічних властивостей, рис двох чи декількох людей. Її значення полягає в тому, що вона дозволяє швидко досягти спрацьованості та забезпечити високий рівень ефективності сумісної діяльності. Вона є умовою інтеграції і згуртованості малої групи, колективу, успішних дій в екстремальних ситуаціях.

Результати проведеного дослідження (спостереження, усне та письмове опитування) свідчать, що чим складніше зміст виконуваних навчально-бойових завдань, тим більше ефективність операторської діяльності залежить не тільки від підготовленості операторів, а й від їх професійної спрацьованості та психологічної сумісності. Метою дослідження є вияв та обґрунтування структурних компонентів психологічної сумісності членів малих груп, виконуючих спільну діяльність.

Основні завдання дослідження:

1. З'ясувати та проаналізувати науково-теоретичні підходи психологів і дослідників до визначення структурних компонентів психологічної сумісності.
2. Скласти і пояснити зміст структурних компонентів психологічної сумісності, розвиток якої помітно впливає на результат виконуваних військовослужбовцями навчально-бойових завдань.

Рішення дослідницьких завдань проводилось з урахуванням проаналізованих підходів відомих психологів. Наприклад, Б.Г. Ананьєв зробив спробу створити структуру психологічної сумісності, шляхом вияву її основних значущих компонентів [2]. Б.Д.Паригін дотримується цікавого погляду, про те що відмінною ознакою динамічної структури психологічної сумісності слід вважати єдність і змістовність її компонентів.[4] К.К.Платонов пропонує розглядати кожний компонент психологічної сумісності в зв'язку з інтегральною структурою[7].

Група інших психологів К.А. Абульханова-Славська, Б.Ф. Ломов, Л.Д. Столяренко, Н.І. Шевандрін та інші[1,3,10,11] зробили схожий і надто важливий висновок, що структура складного соціально-психологічного явища – це сукупність тісних зв'язків між конкретно визначеними його елементами. Вони повинні досліджуватися як цілісна система.

Визначені підходи названих психологів дозволяють казати про те, що питання про структуру психологічної сумісності було і залишається актуальною проблемою багатьох галузей психології.

Дослідження структури психологічної сумісності проведено з урахуванням принципів розвитку та структурно-системного підходу, єдності психіки та діяльності, розвитку особистості в процесі діяльності, єдності внутрішніх та зовнішніх факторів. Спираючись на ці принципи, проблема вивчалась з використанням системи методів: спостереження, індивідуальних бесід, анкетування, аналізу діяльності, експертної оцінки та самооцінки.

Результати дослідження проблеми:

Всебічний аналіз літературних джерел, матеріали дослідження дозволили виявити наступні компоненти структури психологічної сумісності:

1.Єдність індивідуально-психологічних характеристик (СІПХ), які передбачають, в першу чергу, врахування динамічних і типологічних проявів темпераменту і характеру;

2. Ціннісно-орієнтаційну єдність (ЦОЄ) – змістові духовні цінності, схильність до однакового або близького сприйняття умов життя і діяльності (єдність розуміння військового обов'язку, підходів до особистих відносин, схожість моральних оцінок, єдність оцінок, подій, об'єктів, ідей і т.і.)

3. Міжособистісна привабливість в групі (МПП) –стійкі схвалювальні емоційні відносини між членами групи (симпатії–антипатії, схильність–неприязнь).

4. Позитивні внутрішньогрупові міжособистісні відносини (ПВМВ) – взаєморозуміння, дружні зв'язки, взаємопідтримка.

5. Мотивація до групового результату в діяльності, групові спонування, викликаючи активність індивідів в досягненні загального успіху, максимального результату у сумісній діяльності (прагнення, бажання, установки та ін.)

Матеріали дослідження показують, що ці компоненти будучи своєрідною основою структури психологічної сумісності відзеркалюються, розвиваються і закріплюються в процесі сумісної діяльності і впливають на її результативність.

В процесі дослідження ставилась мета визначення особливостей прояву названих компонентів.

Сумісність індивідуально-психологічних характеристик, як слідує з аналізу літератури, складається з психофізіологічної сумісності темпераментів і сумісності придбаних рис характеру тих індивідів, які складають малу групу. Дослідження співвідношення психофізіологічних особливостей темпераментів військовослужбовців малих груп здійснювалось за допомогою методів спостереження і опитування, а також методик: теста-методики М. Люшера, теста-методики Г. Айзенка[9].

Так при дослідженні 140 чоловік з використанням багатоцвіткового теста М.Люшера виявлено особливості прояву видів темпераменту військовослужбовців. Встановлено, що 40 чол. (28,2%) з них внутрішньо

відповідають холеричному, 55 чол. (35,2%) сангвінічному, 21 чол. (15%)-флегматичному і 24 чол. (17,6%) меланхолічному темпераменту.

Логічним доповненням дослідження впливу індивідуально-психологічних характеристик особистості на психологічну сумісність є використання теста методики Г.Айзенка. Двухфакторна модель особистості запропонована автором дозволяє за допомогою основних показників 'екстраверсія-інтроверсія' та 'нейротизм' оцінити направленість особистості на внутрішній або зовнішній світ, а також виявити рівень емоційної тривожності (напруги). Ці властивості структури особистості генетично детерміновані. Їх проявлення суцільно індивідуальні. Ці характеристики суттєво впливають на психологічну сумісність.

В процесі дослідницької роботи проводився аналіз сумісних та несумісних пар з урахуванням ступеня подібності індивідів за їх особистісними характеристиками. Розподіл пар показав, що серед 38 сумісних пар виявилось 17 пар (45%) сполучень інтраверт-екстраверт, 14 пар (37%) сполучень інтраверт-інтраверт- та 7 пар (18%) –екстраверт-екстраверт. І навпаки, серед 14 несумісних пар найбільш часто зустрічалось сполучення екстраверт-екстраверт 6 пар (43%), досить часто сполучення інтраверт-екстраверт - 5 пар (36%) і найменше число відсутніх при сполученні пар інтраверт-інтраверт- 3 пари (21%).

Отримані данні дозволяють зробити висновок, що психологічно сумісними скоріше будуть особи з вираженою інтроверсією та однаково низькою екстраверсією.

Важливим моментом дослідження було встановлення залежності між нейродинамічними характеристиками партнерів, головними з яких є активність та пасивність, та їх психологічною сумісністю. Активність і пасивність неминуче проявляється в міжособистісних відносинах і визначають їх характер. Швидкість реагування на дії партнера, ініціативність в створенні відносин, швидкість встановлення контакту, неузгодженість у ритмі, послідовності виконання операцій негайно віддзеркалюється на міжособистісних відносинах і в кінцевому рахунку на психологічній сумісності.

Аналіз отриманих результатів показав, що серед сумісних пар 19 (50%) сполучень активний – активний, 14 пар(38%) у обох низький рівень активності, або низький рівень пасивності і тільки 4 пари(12%) були протилежні за типами активний – низький рівень рухомості. Сумісних пар за типом пасивний – пасивний не було. І навпаки серед несумісних пар виявилось, 5 пар(41%) сполучень по типу активний – пасивний, 2 пари (17%) – активний – активний, 2 пари (17%) – з однотипно низьким рівнем активності і пасивності і 3 пари (25%) – пасивний – пасивний.

На підставі цього можна стверджувати, що сумісними парами скоріше будуть особи з однаково високим, або однаково низьким рівнем активності або пасивності або їх сполученнями також на низькому рівні. Особи, рівень активності яких протилежний на високому рівні або однаково пасивні скоріше будуть генерувати психологічну несумісність один до одного.

Важливе місце у процесі дослідження займало питання впливу нейротичності малих груп, виконуючих спільну діяльність на їх психологічну сумісність.

Аналіз даних дослідження з точки зору нейротичності показав, що в складі сумісних пар найбільш велика кількість контрастних сполучень: нейротичний – анейротичний 58%, а відхиляють один одного частіше особи маючи однаково низьку нейротичність 67% і значно менше відхилень (17%) осіб подібних на високому рівні нейротичності.

В процесі дослідження за допомогою визначеної методики вивчався вплив цінностних орієнтацій військовослужбовців на їх психологічну сумісність. Ціннісні орієнтації відзеркалюють сутність особистості, її світогляд, відношення до свого місця в світі.

А.В.Петровський та М.Д.Ярошевський [8] дотримуються точки зору про те, що ціннісно-орієнтаційна єдність є найбільш значимим компонентом динамічної структури психологічної сумісності.

Вплив цінностних орієнтацій на психологічну сумісність членів малих груп досліджувався за допомогою модифікованого тесту визначення цінностних орієнтацій М. Рокіча[9]. Було виявлено, що в психологічно сумісних парах спостерігається більша схожість по головним та другорядним інтересам, а в психологічно несумісних парах по другорядним інтересам.

Виходячи з даних дослідження можна підсумувати, що включаючись до взаємодії військовослужбовці шукають місце поєднання цінностних орієнтацій як фактора досягнення психологічної сумісності. Причому на початку служби для встановлення психологічної сумісності достатньо збігу цінностних орієнтацій малозначимих для особистості цінностей, подій, фактів. Але по мірі поглиблення взаємодій, в силу збільшення обсягів та значення суспільної діяльності роль істотних інтересів та цінностних орієнтацій зростає.

Значна частина дослідників справедливо підкреслює, що психологічна сумісність залежить в значній мірі від міжособистісної привабливості в конкретній групі. Так Н.Н.Обозов, В.Б.Ольшанський [5,6] вважають, що головним регулятором стійкості соціально-психологічних явищ в групах є привабливість однієї людини до другої. До такого компоненту вони відносять критерії симпатії-антипатії, привабливості-непривабливості. Хоча ці поняття міцно пов'язані, але вони не тотожні. Автори справедливо аргументують, що перше характеризує тільки емоційні відносини в системі суб'єкт- суб'єкт, а друге ще й момент притягіння.

Т.М.Ньюком в своїх дослідженнях дійшов висновку, що міжособистісна привабливість формується при збігу власних симпатій партнера А та сприймання ним симпатії зі сторони партнера Б. Таким чином не реальна подібність реальних якостей особистості А і Б визначає психологічну сумісність, а впевненість в тому, що особистість А сприймається Б відповідно як вона сама оцінює себе.

Розглянуті підходи вітчизняних та закордонних дослідників до міжособистісної привабливості говорять про те, що цей компонент детермінує ступень розвитку психологічної сумісності.

На це вказує дослідницька робота В.М. Фомічової :”емоційний компонент взаємодії - наявність аттракції ми розуміємо як безумовний критерій міжособистісної сумісності ”[12,с.10]. Вона вказує на причини з’явлення позитивних внутрішньо групових взаємовідносин: схожість характеристик суб’єкта та об’єкта сприйняття, а також параметри ситуації в якій вони знаходяться (наприклад вплив таких характеристик як близькість партнерів по спілкуванню, частота їх зустрічей, відстань між ними, сумісна діяльність, умови взаємодії та ін.)

Таким чином важливим компонентом психологічної сумісності ми вважаємо міжособистісну привабливість в групі, яка виявляється перш за все як задоволеність партнерів процесом та результатом взаємодії і яка супроводжується взаємними симпатіями, взаємоповагою.

Одним з головних компонентів структури психологічної сумісності військовослужбовців малих груп виконуючих свої завдання в особливих умовах, як це слідує з теоретичного аналізу та дослідження проблеми, є позитивні внутрішньо групові відносини (взаєморозуміння, дружні зв’язки, підтримка).

Для психологічної сумісності важливо, щоб члени групи розуміли тебе та сприймали таким який ти є. Саме непорозуміння, відсутність взаємопідтримки розглядається як головна причина розбіжностей, і як наслідок, психологічної несумісності між людьми. 58% опитаних військовослужбовців визначили взаєморозуміння, взаємопідтримку як одні з основних складових психологічної сумісності. На цей компонент як один з головних в структурі психологічної сумісності вказують В.М.Фомічева[12].

Важливим моментом взаєморозуміння є згода і незгода які є основним регулятором взаємодії, спілкування. Без згоди партнерів, навіть зовнішнього, неможлива їх співпраця, виникає психологічна несумісність.

В процесі вивчення проблеми велика увага приділялась вивченню такого компоненту психологічної сумісності як направленість членів малої групи на результативність спільної діяльності. Результативність є інтегральною властивістю колективного суб’єкта. В неї фокусуються рівні сформованості якостей колективу і в першу чергу психологічна сумісність членів малих груп.

Єдиний кінцевий результат порівняний з загальними цілями дозволяє визначити наскільки сумісна діяльність була цілеспрямованою, а порівняний з витратами визначає ефективність сумісної діяльності. Бажання або небажання особистості виконувати спільну діяльність так щоб досягти максимально ефективного результату негайно відзеркалюється на міжособистостних відносинах, на психологічній сумісності членів групи.

З другого боку досягнення певного результату впливає на задоволення особистістю самим процесом спільної праці, створює відчуття що такому колективу під силу виконати і більш складні завдання, а тому формує прагнення залишатися в ньому , або навпаки.

Підсумовуючи вище сказане зробимо висновки.

1.Основними компонентами структури психологічної сумісності є: сумісність індивідуально-психологічних характеристик, ціннісно-орієнтаційна

єдність, міжособистісна привабливість, позитивні внутрішньо групові міжособистісні відносини мотивація до групового результату в діяльності.

2. Для досягнення психологічної сумісності в групі: необхідно розвивати всі її структурні компоненти.

Література

1. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности. М.: Наука, 1980.
2. Ананьев Б.Г. О проблемах современного человекознания. М.: Наука, 1977г.
3. Ломов Б.Ф. Психологические процессы и общение. Методологические проблемы социальной психологии. - М. Наука, 1975г. С. 151-164.
4. Обозов Н.Н. Психология межличностных отношений. Киев, Лебедь, 1990г., 191 с.
5. Ольшанский В.Б. Проблемы межличностных отношений в истории когнитивной психологии. В кн. "Вопросы истории общей и прикладной психологии" Ростов-на-Дону, 1978г. С.143-166.
6. Парыгин Б.Д. Социально-психологический климат коллектива. Пути и методы изучения. Под ред. В.А. Ядова. - Л.: Наука, 1981г. - 191с.
7. Платонов К.К. Проблемы управления психологическим климатом коллектива. В кн. "Социально-психологические проблемы повышения эффективности деятельности производственных коллективов". - Курган, 1977г.
8. Петровский А.В., Ярошевский М.Г. Психологическая теория коллектива. М.: 1979г. - 122с.
9. Рабочая книга практического психолога: Пособие для специалистов, работающих с персоналом. Под ред. А.А. Бодалева, А.А. Деркача, Л.Г. Лаптева. - М.: Изд-во Института психологии, 2001г., - 640 с.
10. Столяренко А.М. Основы психологии, Р-н-Д, 1997г.
11. Шевандрин Н.И. Социальная психология в образовании: Учебн. пособие. ч.1. Концептуальные и прикладные основы социальной психологии. - М.: ВЛАДОС, 1995г. 544с.
12. Фомичьова В.М. Індивідуально-психологічні особливості атракції, як фактори психологічної сумісності. Автореф. канд. псих. наук, Київ, ун-т ім. Т.Г.Шевченка, 1998р., 16с.